

David Harvey

Antikapitalism i COVID-19:s tid

Ur *Jacobin* 20 mars 2020

40 år av nyliberalism har gjort samhället oerhört utsatt och dåligt förberett på en kris inom hälsovården av coronavirusets omfattning, skriver den brittiske marxistiske geografen David Harvey.¹

När jag försöker tolka, förstå och analysera det dagliga nyhetsflödet försöker jag placera det som händer mot bakgrund av två olika men sammanflätade modeller för hur kapitalismen fungerar. Den första nivån är att kartlägga de inre motsättningarna i kapitalets cirkulation och ackumulation när penningvärden flödar på jakt efter profit genom de olika ”momenten” (som Marx kallar dem) av produktion, realiserande (konsumtion), distribution och återinvesteringar. Den modellen ser den kapitalistiska ekonomin som en ändlös spiral av expansion och tillväxt. Den blir rätt komplicerad när den vidareutvecklas i form, exempelvis, av geopolitisk rivalitet, ojämn geografisk utveckling, finansiella institutioner, statliga politik, teknologisk omkonfiguration och det hela tiden föränderliga nätverket av arbetsmarknads- och samhälleliga relationer.

Jag föreställer mig emellertid denna modell i en vidare kontext av samhällelig reproduktion (i hushåll och grupper) i en pågående och ständigt föränderlig metabolisk relation till naturen (inklusive den ”andra naturen” av urbanisering och den konstruerade miljön) och alla sorters kulturella, vetenskapliga (kunskapsbaserade), religiösa och slumpmässiga sociala formationer, som mänskliga populationer normalt skapar över tid och rymd. Dessa senare ”moment” inbegriper aktiva uttryck för mänsklig vilja, behov och önskemål, strävan efter kunskap och mening och den pågående jakten efter fullkomnande mot bakgrund av föränderliga institutionella konstruktioner, politiska protester, ideologiska konfrontationer, förluster, nederlag,

¹ Det finns flera böcker av David Harvey översatta till svenska – se lista efter artikeln

besvikelser och alienation, allt detta i en omvärld präglad av geografisk, kulturell, social och politisk mångfald. Denna andra modell leder, som det ser ut, till min förståelse av global kapitalism som en specifik samhällelig formation, medan den första handlar om motsättningar inom den ekonomiska motor, som styr denna samhällsformation längs vissa vägar i dess historiska och geografiska utveckling.

Spiraleffekt

När jag den 26 januari 2020 för första gången läste om att ett coronavirus höll på att sprida sig i Kina tänkte jag omedelbart på konsekvenserna för kapitalackumulationens globala dynamik. Från mina studier av den ekonomiska modellen visste jag att blockeringar och störningar i kapitalflödets kontinuitet skulle leda till värdeminskningar och att om dessa värdeminskningar bredde ut sig och fördjupades skulle det bli inledningen till en rad kriser. Jag var också väl medveten om att Kina är den näst största ekonomin i världen och att det var den som räddade den globala kapitalismen i efterdyningarna till finanskrisen 2007-2008. Allt som drabbade Kinas ekonomi skulle därför med nödvändighet få allvarliga konsekvenser för en global ekonomi som ändå redan befann sig i en besvärlig situation. Den rådande modellen för kapitalackumulation upplevde, föreföll det mig, redan stora bekymmer. Proteströrelser förekom nästan överallt (från Santiago till Beirut) och många av dem utgick från att den förhärskande ekonomiska modellen inte fungerade bra för den stora befolkningsmajoriteten. Denna nyliberala modell grundar sig alltmer på fiktivt kapital och en stor expansion av penningtillgång och skuldsättning. Den står redan inför problemet med otillräcklig reell efterfrågan för att de värden kapitalet förmår producera ska kunna realiseras. Så hur skulle den rådande ekonomiska modellen, med sin urholkade legitimitet och bräckliga hälsa kunna absorbera och klara av de oundvikliga konsekvenserna av vad som var på väg att utvecklas till en pandemi? Svaret beror i mycket på hur länge störningarna skulle vara och omfattningen av dem, för som Marx framhållit inträffar inte värdeminskning på grund av att det inte går att sälja varor, utan på att de inte kan säljas i tid.

Jag har sedan länge tagit avstånd från tanken på ”naturen” som något utanför och skilt från kultur, ekonomi och vardagsliv. Jag har en mer dialektisk syn på det metaboliska förhållandet till naturen. Kapitalet förändrar de miljömässiga förutsättningarna för sin egen reproduktion, men detta sker i en kontext av oavsiktliga konsekvenser (som klimatförändringar) och mot bakgrund av en utveckling av autonoma och oberoende krafter, som konstant omformar miljöförutsättningarna. Från denna utgångspunkt finns inget som helt och hållet kan kallas naturkatastrof. Olika sorters virus muterar förvisso hela tiden. Men de omständigheter som gör mutationerna livshotande beror på mänskligt agerande.

Det finns två viktiga aspekter av detta. För det första ökar sannolikheten av kraftfulla mutationer under gynnsamma miljömässiga förhållanden. Det är exempelvis sannolikt att intensiva och nyckfulla system av livsmedelstillgång i fuktiga subtropiska områden kan bidra till detta. Den sortens system finns på många håll, bl a i Kina söder om Yangtse och hela Sydostasien. För det andra varierar de förhållanden som gynnar snabb överföring genom värdorganismer oerhört. Starkt tätbefolkade mänskliga populationer förefaller vara en lättillgänglig sådan värdorganism. Det är t ex välkänt att mässling bara florerar i större urbana befolkningscentra, medan den snabbt dör ut i glest befolkade områden. Hur mänskliga varelser interagerar, rör sig, betar sig eller glömmer att tvätta händerna påverkar hur sjukdomar överförs. På senare år tycks SARS, fågel- och svininfluensa ha kommit från Kina eller Sydostasien. Kina har det senaste året drabbats hårt av svinfeber, vilket lett till masslakt av grisar och stigande fläskpriser. Allt detta säger jag inte för att peka ut Kina. Det finns en mängd andra ställen där miljön erbjuder stora risker för viral mutation och smittspridning. Spanska sjukan 1918 kan ha uppstått i Kansas och Afrika kan ha närt HIV/aids och med all

säkerhet gett upphov till Nilfeber och Ebola, medan denguefeber tycks florerat i Latinamerika. Men de ekonomiska och demografiska konsekvenserna av spridandet av virus beror på redan existerande sprickor och svagheter i den rådande ekonomiska modellen.

Jag blev inte särskilt förvånad över att COVID-19 först upptäcktes i Wuhan (fast om det verkligen uppstod där är inte känt). Effekterna skulle bli avsevärda lokalt och eftersom detta var ett stort produktionscenter var det sannolikt att det skulle få ekonomiska konsekvenser globalt (även om jag inte hade någon aning om omfattningen). Den stora frågan var hur smittspridningen skulle ske och hur länge den skulle vara (tills ett vaccin hittats). Tidigare erfarenheter hade visat att en av nackdelarna med ökad globalisering är att det är närmast omöjligt att hindra snabb internationell spridning av nya sjukdomar. Vi lever i en starkt sammankopplad värld där nästan alla reser. Mänskliga nätverk för potentiell spridning är stora och öppna. Faran (ekonomiskt och demografiskt) var att störningarna skulle hålla i sig ett år eller mer.

Medan det blev en omedelbar nedgång på världens aktiemarknader när de första nyheterna kom, så följdes detta överraskande nog av en månad, eller något mer, då marknaderna slog nya rekord. Nyheterna tycktes tala om att allt var normalt utom i Kina. Uppfattningen såg ut att vara att vi skulle få en repris på SARS, som hade visat sig gå ganska lätt att få bukt med och med små effekter globalt, även om dödssiffrorna var höga och skapade en onödig (skulle det visa sig i efterhand) panik på finansmarknaderna. När COVID-19 uppstod var den dominerande reaktionen att framställa den som en repris på SARS och att all panik var onödig. Att epidemin härjade i Kina, som snabbt och hänsynslöst agerade för att hålla nere effekten fick också resten av världen att felaktigt tro att problemet var något som pågick "där borta" och därför utom synhåll och uppmärksamhet (åtföljt av några oroväckande tecken på anti-kinesisk xenofobi i vissa delar av världen). Det avbrott som viruset orsakade i den annars triumfatoriska kinesiska tillväxtsagan hälsades rent av med skadeglädje i vissa delar av Trumpadministrationen.

Men nu började uppgifter cirkulera om störningar i globala produktionskedjor som gick via Wuhan. De ignorerades i stort sett eller behandlades som problem för enskilda produktionskedjor eller företag (som Apple). Värdeinsänkningen var lokal och begränsad till speciella produkter, inte systemisk. Tecknen på minskad konsumentefterfrågan bagatelliserades också, trots att dessa bolag, som McDonalds och Starbucks, med omfattande verksamhet på den inhemska marknaden i Kina var tvungna att stänga ner verksamheten ett tag. Att virusutbrottet sammanföll med det kinesiska nyåret dolde också verkligheten under hela januari. Men självbelåtenheten skulle visa sig vara oerhört malplacerad.

Inledningsvis var uppgifterna om virusets spridning internationellt sporadiska och oregelbundna med ett allvarligt utbrott i Sydkorea och några andra oroshärdar som Iran. Det var utbrottet i Italien som ledde till den första våldsamma reaktionen. Börserna gick i mitten av februari upp och ner men i mitten av mars var nettonedgången nära 30 procent på de internationella aktiemarknaderna.

Den exponentiella ökningen av antalet fall ledde till en rad av ofta motstridiga reaktioner, tidvis präglade av panik. President Trump härmade kung Knut den store inför risken för en våg av sjukdom och död. En del reaktioner har varit närmast märkliga. Att låta Federal Reserve sänka räntan inför virushotet föreföll märkligt, även när det framhölls att åtgärden avsåg att minska följderna på marknaden och inte att stoppa virusets framfart.

Samhällen och hälsovårdssystem stod nästan överallt utan resurser. Fyrtio år av nyliberalism i Nord- och Sydamerika och Europa hade gjort samhället helt utblottat och illa förberett på att kunna stå emot en kris för hälsovården av denna omfattning, trots att tidigare larm om SARS och ebola både varit rikliga varningar och glasklara lärdomar om vad som måste göras. På många håll i den så kallade "civiliserade" världen hade lokala styren och regionala/statliga myndig-

heter, som alltid utgör frontlinjen i försvaret av den allmänna hälsan och nödtåtgärder av detta slag, avlövs på medel på grund en en åtstrammingspolitik inriktad på skattesänkningar och subventioner till företag och välsituerade.

Den stora läkemedelsindustrin har litet eller inget intresse av icke lönsam forskning om infektionssjukdomar (hela gruppen av coronavirus har varit välkänd sedan 1960-talet). Läkemedelsindustrin satsar sällan på förebyggande åtgärder. Den har litet intresse av investeringar som handlar om att förbereda sig på en större kris för hälsovården. Den älskar att framställa botemedel. Ju sjukare vi blir, desto mer pengar tjänar de. Förebyggande insatser ger inget åt aktieägarna. Den affärsmodell som har använts inom sjukvården har avskaffat den överskottskapacitet som krävs i ett nödläge. Förebyggande åtgärder var inte ens ett tillräckligt lockande fält för att öppna för partnerskap mellan det offentliga och det privata. President Trump hade skurit ner budgeten för *Center for Disease Control* och upplöst arbetsgruppen om pandemier i nationella säkerhetsrådet av samma skäl som han hade skurit ner på finansiering av forskning, bl a om klimatförändringar. Om jag ville vara antropomorfisk och tala i metaforer skulle jag säga att COVID-19 är naturens hämnd för drygt 40 år av en våldsam och oreglerad nyliberal plundring och övergrepp på naturen.

Det är kanske talande att de minst nyliberala länderna, Kina, Sydkorea, Taiwan och Singapore hittills klarat pandemin bättre än Italien, även om Iran motsäger detta argument som något universellt riktmärke. Medan det fanns mängder av tecken på att Kina hanterade SARS ganska dåligt med en hel del hyckleri och förnekanden, så agerade president Xi denna gång snabbt med krav på öppenhet både i rapportering och provtagning, precis som Sydkorea. Ändå gick en del dyrbar tid förlorad i Kina (bara några dagar kan vara avgörande). Vad som är anmärkningsvärt i Kina är emellertid att epidemin kunnat begränsas till Hubeiprovinserna med Wuhan som centralort. Åtgärderna för att hålla nere viruset geografiskt var drakoniska. Det skulle vara så gott som omöjligt att kopiera dem på andra håll av politiska, ekonomiska och kulturella skäl. Rapporter som sipprat ut ur Kina tyder på att behandling och åtgärder varit allt annat än hänsynsfulla. Kina och Singapore skärpte dessutom möjligheterna till personlig övervakning till nivåer som både var inkräktande på privatlivet och auktoritära. Men de verkar sammantaget ha varit oerhört effektiva, fast om motåtgärder satts in bara några dagar tidigare tyder mycket också på att många dödsfall hade kunnat undvikas. Det här är viktig information: i alla exponentiella tillväxtprocesser finns en punkt bortom vilken den växande massan blir helt okontrollerbar (observera här, än en gång, betydelsen av massan i relation till takten). Att Trump sölade i flera veckor kan visa sig kostsamt i människoliv.

De ekonomiska följderna är nu inne i en okontrollerbar spiral både i Kina och på andra håll. De störningar som drar fram i företagens värdekedjor och i vissa sektorer visade sig vara både mer systemiska och substantiella än man ursprungligen hade trott. Effekten på lång sikt kan bli att korta ned och utvidga leveranskedjorna och gå mot mindre arbetsintensiva produktionsformer (med enorma konsekvenser för sysselsättningen) och ökad satsning på produktionssystem med artificiell intelligens. Störningarna i produktionskedjorna leder till avskedanden eller permittering av arbetare, vilket i sin tur leder till minskad slutlig efterfrågan medan efterfrågan på råvaror minskar den produktiva konsumtionen. Dessa verkningar på efterfrågesidan skulle i sig i varje fall ha orsakat en mild recession.

Men den värsta sårbarheten finns på annat håll. De konsumtionsvanor som växte explosionsartat efter krisen 2007-8 har kraschat med förödande konsekvenser. De byggde på att minska omsättningstiden för konsumtion till så nära noll som möjligt. Flödet av investeringar i sådana former av konsumtion var helt inriktade på maximal absorption av exponentiellt ökade kapitalvolymerna i former av konsumtion med kortast möjliga omsättningstid. Den internationella turismen var i detta avseende symbolisk. Internationella resor ökade mellan 2010 och 2018 från 800 miljarder till 1,4 miljarder. Denna form av snabbkonsumtion krävde

massiva investeringar i infrastruktur som flygplatser och flygbolag, hotell och restauranger, nöjesanläggningar och kulturella tillställningar, osv. Den formen av kapitalackumulation ligger nu helt stilla: flygbolag är nära bankrutt, hotellen står tomma och massarbetslöshet i besöksindustrin väntar runt hörnet. Att gå på restaurang är ingen bra idé och restauranger och barer har stängts på många håll. Till och med att hämta mat förefaller riskfyllt. Den stora armén av arbetare i gigekonomin och andra former av prekär sysselsättning avskedas utan några klara möjligheter att få stöd. Tillställningar som kulturfestivaler, fotbolls- och basketturneringar, konserter, affärs- och yrkeskonferenser och till och med politiska möten i samband med val ställs in. Dessa ”eventbaserade” former av konsumtion har upphört. Ett djupt hål har uppstått i intäkterna för lokala politiska styren. Universitet och skolor stängs.

Mycket av den spjutspetsmodell som dagens kapitalistiska konsumtion har verkat under fungerar inte längre. Tendensen till vad André Gorz kallade ”kompensatorisk konsumtion” (då alienerade arbetare förväntas återhämta sig med en semesterresa till någon tropisk strand) har trubrats av.

Men dagens kapitalistiska ekonomier drivs till 70 eller kanske rent av 80 procent av konsumtion. Konsumenternas tilltro och stämningarna bland dem har de senaste 40 åren varit nyckeln till att mobiliseringen av effektiv efterfrågan och kapital har blivit alltmer efterfråge- och behovs-drivna. Denna källa till ekonomisk energi har inte drabbats av några våldsamma svängningar (med några undantag som vulkanutbrottet på Island som under några veckor satte stopp för flygtrafiken över Atlanten). Men COVID-19 leder inte till vilda svängningar utan en allt överskuggande krasch i den konsumtionssamhällets hjärtpunkt som styr utvecklingen i de flesta rika länder. Den oändliga kapitalackumulationens spiralform håller på att knäckas inifrån på flera håll i världen. Det enda som kan rädda den är en regeringsfinansierad masskonsumtion framtrölad ur ingenting. Det kommer att kräva en socialisering av t ex hela USA:s ekonomi, utan att det kallas socialism.

Frontlinjerna

Det är en vedertagen myt att infektionssjukdomar inte erkänner klass- eller andra sociala skrankor och gränser. I likhet med många andra sådana talesätt ligger det en viss sanning där. Under koleraepidemierna på 1800-talet var överskridandet av klassgränser tillräckligt dramatisk för att ge upphov till en rörelse för allmän hygien och hälsovård (som sedan professionaliserades) som varar än idag. Huruvida den rörelsen var avsedd att skydda alla eller bara överklassen var inte alltid uppenbart. De ekonomiska och sociala effekterna filtreras genom ”normal” diskriminering som alltid finns tillstädes. Till att börja med förväntas arbetskraften vårda det växande antalet sjuka och den har på de flesta håll i världen en tydlig köns- och ras- och etnisk slagsida. Den återspeglar den klassbaserade arbetskraft som går att hitta på exempelvis flygplatser och andra transportsektorer.

Denna ”nya arbetarklass” står i främsta ledet och får ta stöten endera för att vara de arbetare som löper största risken för att smittas på jobbet eller att avskedas utan ersättning på grund av de nedskärningar som viruset har orsakat. Vi har exempelvis frågan om vem som kan arbeta hemifrån eller inte. Detta ökar spänningarna i samhället liksom frågan om vem som har råd att isolera sig eller sätta sig själv i karantän (med eller utan betalning) om man blivit smittad. På exakt samma vis som jag fick lära mig att beteckna jordbävningarna i Nicaragua (1973) och Mexico City (1995) som ”klass-jordbävningar” uppvisar COVID-19:s framfart alla kännetecken på en klass-, köns- och ras- och etnisk pandemi. Medan försöken att mildra effekterna bekvämt sveps in i retorik om att ”vi sitter alla i samma båt” visar verkligheten, framför allt vad gäller olika regeringars agerande, mer lömska motiv. Dagens arbetarklass i USA (framför allt bestående av afro-amerikaner, latinos och kvinnlig arbetskraft) står inför det otäcka valet mellan att smittas under hänvisning till behovet av vård och omsorg, och att viktig service

(som livsmedelsaffärer) måste upprätthållas, eller arbetslöshet utan ersättning (som god hälsovård). Anställda (som jag) kan arbeta hemifrån och få ut sin lön medan direktörerna flyger runt i privata jetplan och helikoptrar.

Löntagare runt om i världen har länge uppfostrats till att uppföra sig som goda nyliberala undersåtar (vilket innebär att skylla på sig själv eller Gud om något går på tok men aldrig någonsin våga antyda att kapitalismen kan vara problemet). Men till och med goda nyliberala undersåtar kan förstå att det är någonting snett med reaktionerna på denna pandemi.

Den stora frågan är: hur länge kommer detta att pågå? Det kan handla om mer än ett år och ju längre det pågår desto större kommer värdeminskningen att bli, bli för löntagarna. Arbetslöshetsnivåerna kommer med största säkerhet att kunna mäta sig med vad som var fallet på 1930-talet i brist på massiva statliga ingripanden, som ju strider mot nyliberalismens natur. De direkta följderna för ekonomin och för vardagslivet är många. Men alla är inte dåliga. I den mån det moderna konsumtionssamhället har gått för långt och närmat sig vad Marx omtalade som "överkonsumtion och osund konsumtion på väg att bli grotesk och absurd och leda till sönderfall" för hela systemet. Det obekymrade sätt på vilket denna överkonsumtion har försiggått på har spelat en viktig roll i miljöförstörelsen. Att flygningar ställs in och den radikala nedgången i transporter och förflyttningar har fått positiva följder vad gäller växthuseffekten. I Wuhan har luftkvaliteten förbättrats avsevärt, precis som fallet är i många städer i USA. Miljömässigt känsliga turistmål kommer att få möjlighet att återhämta sig från att riskera att bli söndertrampade. Svanarna har återvänt till kanalerna i Venedig. I den mån lusten till vårdslös och meningslös överkonsumtion tyglas kan det leda till en del långsiktiga fördelar. Färre dödsfall på Mount Everest kan vara något bra. Och även om ingen talar öppet om det kan virusets demografiska verkningar förändra ålderspyramiden och få effekt på lång sikt för kostnaderna för socialförsäkringar och framtiden för "omsorgsindustrin". Vardagslivet kommer att få en lugnare rytm och för en del kommer det att vara välgörande. Uppmaningarna till social distans kan, om akutläget pågår tillräckligt länge, leda till kulturella förändringar. Den enda form av köplust som med säkerhet kommer att gynnas är vad jag betecknar som "Netflixekonomin", som ändå vänder sig till sådana som ägnar sig åt hejdlöst tittande.

På ekonomins område har reaktionerna styrts av det sätt man tog sig ur kraschen 2007-8. Det handlade om en oerhört generös penningpolitik parat med att bankerna räddades, vilket kompletterades med en dramatisk ökning av den produktiva konsumtionen genom massiva satsningar på utbyggnad av infrastruktur i Kina. Det senare går inte att upprepa i den omfattning som krävs. Räddningspaketet 2008 siktade in sig på bankerna men innebar också en de facto nationalisering av General Motors. Det är att notera att de tre stora bilföretagen i Detroit lägger ned tillverkningsenheten, i varje fall tillfälligt, på grund av oro bland arbetarna och att marknaden brutit samman.

Om inte Kina kan återfå samma roll som 2007-8 så innebär det att bördan för att hitta en utväg ur den rådande ekonomiska krisen nu övergår till USA och här ser vi den ultimata formen av ironi: de enda åtgärder som kan fungera, både ekonomiskt och politiskt, är långt mer socialistiska än allt Bernie Sanders har talat om och dessa räddningsprogram kommer att behöva initieras under Donald Trumps vingar, förmodligen maskerat i form av att Göra Amerika Starkt Igen.

Alla de republikaner som så kraftigt fördömde räddningsåtgärderna 2008 har nu att välja mellan att bita i det sura äpplet eller ta strid med Donald Trump. Denne kommer, om han är förnuftig, att utnyttja situationen för att ställa in presidentvalet och införa någon form av kejserligt presidentämbete för att rädda kapitalet och världen från "upplopp och revolution".

Översättning: Björn Erik Rosin

Böcker på svenska av David Harvey

Den globala kapitalismens rum: på väg mot en teori om ojämn geografisk utveckling (2009)

Kapitalets gåta och kapitalismens kriser (2011)

Ojämlighetens nya geografi: texter om stadens och rummets förändringar i den globala kapitalismen (2011)

